

Alois Jirásek (1851 – 1930): Staré pověsti české (1894)

Struktura zkoušky:

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, umělecký směr / tvůrčí skupina, literárněhistorický kontext, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje);

2. Hlavní postavy a jejich charakteristika;

3. Námět, témata, hlavní motivy;

4. Zvláštnosti kompozice;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti.

(1) Od nepaměti se za Tatrami, v rovinách při řece Visle, rozkládala charvatská země, část prvotní veliké vlasti slovanské.

V té charvatské zemi bytovala četná plemena, příbuzná jazykem, mravy, způsobem života.

I stalo se, že se strhly mezi nimi vády a krvavé boje o meze a dědiny. Vstal rod na rod, příbuzní bojovali proti příbuzným a hubili se navzájem.

V ten čas dva bratři mocného rodu, oba vojvodové, Čech a Lech, spolu se o to snesli, že opustí rodnou zemi bojem neblahou. Řekli si: „Vyhledejme sobě nových sídel, kdež by náš rod žil s pokojem a díla si hleděl.“ (...)

Jak se usnesli, tak vykonali. (...) Napřed šli zvědové a zbrojní muži, prostřed vojvoda Čech, sívé brady, ale statný a silný, jeho bratr Lech a kolem nich vladykové, starostové rodů, všichni na koních. Za nimi starci, ženy a děti na hrubých vozech, na koních, stáda dobytka, naposled pak opět zbrojní mužové. Tak brali se nejprve končinami příbuzných plemen, až přešli hranice charvatské země, až přebředli Odru řeku a vstoupili do neznámých, hornatých končin.

I tam ještě našli osady, jichž obyvatelé hovořili jako oni, a dále také v krajinách při Labi řece.

Než jak přešli druhou tuto řeku, byl kraj pustější a osad shledali jen poskrovnu. Byly daleko od sebe a obyvatelé jejich, cizího jazyka, kožemi odění, nečetní, ale smělí a srdnatí, stavěli se jim se zbraní v ruce do cesty. Čech a Lech a jejich lid je potřeli a zhubivše jejich chudá obydlí v chatrčích i ve vykopaných jamách, postupovali dále, z lesa do lesa. (...)

Došli a položili se na úpatí hory, jež slove Říp. (...)

(2) Nedořekla, a již tu starší, jak jím zalomcoval divoký hněv, udeřil vysokou holí třikrát do země a do temna zardělý, jiskře očima vykřikl, zaklel a začal, jako když náhlý lijavec spustí:

„Takové tu právo! Však což nevíme, kdo soudí, že ženská! Ženská dlouhých vlasů, ale krátkého rozumu. Příst umí, jehlou šít, na to je, ale ne soudit. Ať šije, ať přede, ale ať nesoudí. Hanba nám mužům!“ A pěstí se do hlavy bil a za vášnivé řeči slinou si bradu třásl. „Hanba nám! Kde jinde v kterém plemeni, kde jinde vládne mužům žena? Jen nám, jenom nám, a proto jsme na posměch. To je líp zhynouti nežli snášeti takovou vládu!“

Všichni kol strnuli nad divokou řečí. Ruměnc studu polil kněžnino líce a srdcem jí pohnuly zlá potupa i žal nad takovým nevděkem. Než hanobiteli přehověla. Jemu neodpověděla. Na kmetech, na zástupu tkvěl její rozčilený zrak, a když nikdo vášnivce nezakřikl, když se nikdo neozval, promluvila k zástupu důstojně, vznešeně, ač se její hlas pohnutím třásl:

„Jest tak. Ženská jsem a jako žena se chovám; že vás nesoudím železnou metlou, zdá se vám, že málo rozumím. Je potřeba, abyste měli správce nad ženu přísnějšího. Mějtež ho! Žádost vaše se vyplní. Nyní jdete s pokojem domů. Valný sněm nechť zvolí si vojvodu. A koho si zvolí, toho já budu míti za muže.“

Rabbi Löw, provázeje uctivě krále, uvedl ho s dvořany také do velké komnaty, kde bylo prostřeno, a prosil ho, aby ráčil přijmouti jeho pohostinství. I zasedl král ke stolu a rabbi uctil jej a všechny průvodce jeho takovou hostinou, že vyrovnala se tabuli královské. Král, zabaven tím čarovným uměním, kterým si Löw svůj nevelký dům rozšířil a tak skvostně vyzdobil, zdržel se tu drahnou

dobu a odešel pak velmi spokojen. Přízeň svou a milost dal pak učenému rabínu nejednou najevo. A ten, aby se zachovala památka na návštěvu českého krále, dal na svůj dům vytesati lva vedle svého znamení, vinného hroznu.

(3) Ještě větší však div nežli ty hradčanské zjevy arciotců byl golem, sluha Jehudy Löwa. Mocný rabbi si ho sám utvořil z hlíny; oživil ho pak tím, že mu vložil do úst „šem“^[17].

Golem pracoval za dva. Posluhoval, vodu nosil, dříví štípal, zametal a vůbec vykonával všechny hrubší práce. Přitom nejedl, nepil a nepotřeboval odpočinku ani oddechu. Ale pokaždé, když šábés nastával, v pátek podvečer, kdy všeliká práce měla přestati, vzal mu rabbi „šem“ z úst; golem naráz ztuhl, nehnul sebou a stál jako panák v koutě, mrtvá hlína, Jež po šábesu ihned oživila, jakmile rabbi vložil do otvoru úst kouzelný „šem“.

Jednou však Löw ben Bezalel, chystaje se do staré-nové synagógy zasvětit šábés, zapomněl na golema a nevyňal mu „šem“ z úst. Ale rabbi jen vešel do modlitebny, jen začal žalm, a již přiběhli za ním lidé z jeho domu i ze sousedství, všichni vyděšení, a s hrůzou, urvaně, jeden přes druhého oznamovali, vykřikovali, co se děje, co se stalo, golem že doma zuří, že nesmí nikdo k němu, že by každého zabil.

II. Nebeletristický text:

- A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu;
- B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Kosmas: Kronika česká (počátek 12. století): V Evropě leží Germánie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo. Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva. (...) Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli, neznámo s kolika lidmi, hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy stařešina, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným taktó promluvil k své družině: „Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám, jak se pamatuji, častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnuocí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. (...) Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj je ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tu zemi.“ Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, se jmenuješ Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?“

Vaším úkolem bude porovnat text Jiráskův (1. úryvek) a Kosmův. Určete, v čem spočívají obsahové rozdíly mezi oběma texty: všimněte si, že Jirásek vkládá do pověsti poznatky moderní archeologie a historie; ví např., že tu existovalo již předslovanské osídlení, zatímco podle Kosmy Čech a jeho lidé přicházejí do liduprázdné, byť divoké země. Jirásek také ví, kde ležela slovanská pravlast. Zajímavé je, jak se pověst s plynoucím časem zpřesňuje (logicky by to spíš mělo být naopak): Kosmas si Řípem není jist, zatímco Jirásek nepochybuje. Jirásek taky vkládá detaily o způsobu života i kočování starých Slovanů. Nezapomeňme, že Kosmas, který vědecké poznatky o minulosti mít nemohl, se při tvorbě postavy praotce Čecha nechal inspirovat starozákonním Mojžíšem (zmínka o zemi zaslíbené).

Pak si můžete vybrat jeden z dalších úryvků a na příkladech budete charakterizovat Jiráskův archaizující jazyk: Jirásek čerpá slovní zásobu ze starých kronik, ale také z Jungmannova slovníku. A na závěr nám povíte něco o jakékoli jiné staré pověsti české, která vás zaujala.

